

میراث شهاب

سال بیست و سوم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۶

شماره پیاپی ۸۸، صفحات ۱۸۳-۲۰۴

بررسی نسخه خطی اعراب الکافیة حاج بابا طوسی و رویکردهای نحوی آن

اسد احمدی*، دکتر صادق ابراهیمی کاوری**

چکیده

هدف: بیان اهمیت علم نحو و کاربرد آن در درک صحیح متون و ادب اسلامی به ویژه قرآن کریم، شناخت ارتباط عمیق آن با دستور زبان فارسی و اجتناب از کاربرد حرکاتی است که مانع فهم درست جملات در متون عربی می باشند. شیوه پژوهش: نسخه خطی اعراب الکافیة به سبک مطالعه کتابخانه‌ای بررسی شده است.

یافته‌ها: با ظهور دین اسلام، علمای مسلمان عرب و عجم همواره عقیده داشتند که برای حفظ ارزش‌های فرهنگی اسلامی و با تأسیس مدارس نحوی و تدوین کتب نحو، به تقویت ساختار علوم عربی و در رأس آن علم نحو پردازند به طوری که فراگیری آن برای عموم علاقمندان، روز به روز آسان‌تر شود. آنگاه که سیبویه ایرانی (متوفای ۱۸۰ هـ) شاگرد خلیل بن احمد (۱۷۵-۱۰۰ هـ) کتاب مشهور خود را به نام الکتاب در صرف و نحو عربی نوشت، نحویان پس از او، با تأثیرپذیری از آن کتاب، به شرح و تفصیل آن پرداختند، از جمله آنان، زمخشری خوارزمی (۵۳۸-۴۶۷ هـ) است که با تألیف کتاب المفصل فی صنعة الإعراب، به یادگیری صرف و نحو عربی کمک

*. دانشجوی دکترای زبان و ادبیات عربی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان.

Emaig: asad.ahmadi91@yahoo.com

** استادیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان.

Emaig: Ebrahimi.Kavari2006@gmail.com

نویسنده مسؤول: اسد احمدی. تلفن: همراه: ۰۹۱۸۸۴۲۴۹۴۷ ثابت: ۰۸۴۳۲۲۳۸۹۶

شایانی کرد و نحویان نیز، شرح‌ها و حواشی فراوانی بر کتاب *المفصل* نوشتند؛ مانند ابن حاجب (۶۴۶-۵۷۰ هـ) که با تألیف کتاب *الإيضاح في شرح المفصل* به شرح و بسط آن پرداخت و برای اولین بار علم صرف و نحو را از هم مجزا کرد؛ کتاب *الكافية* را به علم نحو و *الشافية* را به علم صرف اختصاص داد. بنا به اهمیت کتاب *الكافية* به عنوان یک مقدمه مختصر و مفید، نحویان بیش از صد و پنجاه شرح، نظم و حاشیه بر آن نوشتند از جمله حاج بابا بن ابراهیم بن عبدالکریم طوسیوی (متوفای ۸۷۰ هـ) که بعد از مطالعه چندین کتاب معتبر، کتاب *الكافية* را کلمه به کلمه اعراب گذاری کرد و آن را *اعراب الكافية* نامید.

نتیجه‌گیری: مسیر علم نحو، نشان می‌دهد که با وضع قواعد نحو توسط ابوالأسود دوئلی و با هدایت امام علی علیه السلام، دانش نحو تا امروز سیری هدفمند داشته و تألیفات نحوی، هر کدام متمم و مکمل دیگری است. کاوش دقیق در *اعراب الكافية* طوسیوی حاکی است که رویکرد نحوی آن رویکردی ایجازی، تعلیمی و بدون شرح و بسط است که هدفش یادگیری آسان علم نحو است.

کلید واژه‌ها: بررسی، *اعراب الكافية*، حاج بابا طوسیوی، علم نحو، رویکرد نحوی.

مقدمه بحث

کتاب *الكافية* ابن حاجب مشهورترین کتاب نحوی بعد از کتاب *سیبویه* و *مفصل* زمخشری است. کتاب *الكافية* مقدمه و مختصر معتبری در علم نحو عربی است که نام اصلی آن، *كافية ذوي الأرب في معرفة كلام العرب* می‌باشد. وی در حالی کتاب *الكافية* را تألیف کرد که کتاب *سیبویه* و *المفصل* زمخشری را به دقت مطالعه و بررسی کرده بود. نام کتاب *الكافية* گویای این مطلب است که وی تمایل داشت به منظور سهولت یادگیری علم نحو برای علاقمندان و بی‌نیازی آنان از مطالعه دیگر کتب نحوی، کتابی را با رویکرد ایجاز و اختصار بنگارد که هم مختصر و مفید و هم آموزشی باشد. نگارش این کتاب اعجاب علما و صاحب نظران علم نحو را برانگیخت و انقلابی را در علم نحو ایجاد کرد به طوری که نویسندگان و شارحان زیادی را از جمله حاج بابا طوسیوی از علمای مشهور عثمانی را به خود مشغول کرد. حاج بابا طوسیوی کتاب *الكافية* را ترکیب و اعراب گذاری کرد. ارزش کار ترکیب کتاب *الكافية* توسط حاج بابا طوسیوی آن جاست که درک و فهم کتاب *الكافية* به خاطر ساختار اختصاری و ایجازی آن، بدون دانستن اعراب کلمات آن، کاری بس دشوار است مانند دشواری

اعراب واژه «مفرد» در جمله آغازین کتاب «الكلمة لفظ وُضِعَ لمعنى مفرد» که لفظ «مفرد» جایز است مجرور (صفت برای معنی)، مرفوع (صفت برای لفظ) و منصوب (مفعول برای فعل محذوف «أعني»)، حال برای اسم مجرور یا حال برای ضمیر مستتر در فعل «وُضِعَ» پس بی دلیل نیست که این کتاب از زمان تألیف تاکنون همواره مطمح نظر دانشمندان مسلمان شرق و غرب کشورهای جهان اسلام بوده و از این روست که نحویان بسیاری به خاطر منزلت علمی این کتاب، به آن اهتمام و عنایت ویژه‌ای داشته و دارند به طوری که در دانشگاه‌ها، مدارس مذهبی و حوزه‌های علمیه کشورهای اسلامی، به دانشجویان و طلبه‌ها مجوز علمی در علوم عربی و شرعی داده نمی‌شود؛ مگر این که قرائت درست کتاب *الكافیة* و مفهوم جملات و عبارات آن را بدانند؛ به همین خاطر کتاب *إعراب الكافیة* حاج بابا طوسی، در درک و فهم صحیح کتاب *الكافیة* و به تبع آن در یادگیری کتاب *کافیة* به طور کلی در یادگیری دانش نحو، نقش به‌سزایی دارد.

خلاصه‌ای از زندگی ابن حاجب

وی ابو عمرو جمال‌الدین عثمان بن عمر بن ابی بکر بن یونس کردی دوینی (معجم‌البلدان: ۴۹۱/۲ - حسن المحاضرة: ۴۵۶ - *الذیاج المذهب*: ۸۶) معروف به ابن حاجب (فرزند پرده دار) از خانواده‌ای کرد در شمال شرق عراق از سرزمین دوین است که در سال ۵۷۰ هـ/ ۱۱۷۴ م در منطقه‌ای در ساحل رود نیل به نام اسنا (معجم‌البلدان: ۱۸۹/۱) متولد شد. خانواده‌اش همراه ایوبیان به سرزمین شام کوچ کرد سپس با آنان به مصر رفت. پدرش سرباز و پرده‌دار امیر موسک صلاحی دایی صلاح‌الدین ایوبی فاتح جنگ‌های صلیبی بود (وفیات‌الأعیان: ۲۱۷/۳) به همین خاطر ابو عمرو عثمان بن عمر، به ابن حاجب معروف شد. دوران کودکی‌اش در زادگاهش اسنا سپری شد سپس آنجا را به قصد تحصیل در مرکز علمی قاهره ترک کرد. در دوران کودکی قرآن کریم را فرا گرفت و پس از آن فقه مالکی و سپس علوم عربی و علم قرائت را نزد استادانش فراگرفت (همان: ۲۱۷/۳) در طول اقامتش در قاهره سفرهایی به دمشق داشت تا این که در سال ۶۱۷ هـ به آنجا کوچ کرد (همان: ۲۵۷/۱) و در مراکز علمی دمشق به تدریس مشغول شد (بغیة الوعاة: ۱۴۳/۲) سپس در سال ۶۳۳ هـ به کرک رفت و مدرّس ملک ناصر حاکم دمشق شد (التجوم الزاهرة: ۱۸/۶). وی در سال ۶۳۸ هـ به مصر بازگشت و در قاهره به تدریس در مدرسه فاضلیه پرداخت و بعد از آن در اسکندریه اقامت گزید

ولی اقامتش در آنجا طولانی نبود (البدایة و النّهایة: ۱۷۶/۱۳) تا اینکه در سال ۱۲۴۹/هـ ۱۲۴۹ م در اسکندریه درگذشت (ذیل الرّوضتین: ۱۸۲) و در جوار استادش ابن‌ابی‌شامة به خاک سپرده شد (وفیات الأعیان: ۲۵۰/۳). ابن‌حاجب شخصیتی خوش‌اخلاق و دانای زمان خود بود، وی در علم رکنی از ارکان دین، متواضع، پاکدامن و صبور بود و همواره به عالمان و آموزش علم اهمیت می‌داد (ذیل الرّوضتین: ۱۸۲).

دانش و آثار علمی و ادبی ابن‌حاجب

ابن‌حاجب به خاطر هوش و ذکاوت سرشارش به درجه فقاقت رسید و در علوم و دانش متعددی تبخّر پیدا کرد (بغیة الوعاة ۱۳۴/۲۵) تألیفاتش نیکو و مورد قبول صاحب‌نظران بود. وی همچنین در علم اصول، فقه، صرف، نحو، عروض و غیره به مهارت والایی دست یافت تا جایی که در برخی مسائل علمی با علمای بزرگ به مناظره می‌پرداخت و موارد و اشکالاتی را مطرح می‌کرد که پاسخ به آن دشوار بود (همان: ۱۳۴/۲).

ابن‌حاجب در علوم متعدد تألیفاتی دارد که مهم‌ترین آن عبارت است از: *الأمالیة النّحویة*؛ *اعراب بعض آیات القرآن*؛ *الإیضاح فی شرح المفصل*؛ *جامع الأئمّهات أو مختصر الفروع*؛ *الكافیة فی النّحو*؛ *الشّافیة فی الصّرف*؛ *شرح الكافیة*؛ *شرح کتاب سیبویه*؛ *الوافیة*؛ *شرح الوافیة و المکتفی للمبتدی*. او توانست میراث هنگفتی از علم به ویژه علم نحو را به جای گذارد و شهرتش بیشتر به خاطر کتاب *ارزشمند الكافیة* در علم نحو می‌باشد.

ویژگی و ارزش علمی کتاب *الكافیة*

کتاب *الكافیة* مشهورترین کتاب نحوی ابن‌حاجب است. این کتاب از زمان تألیف تا امروز مورد توجه علاقمندان به علم نحو بوده است. این کتاب دارای مقدمه‌ای خالی از حمد و سپاس است و از لحاظ ساختاری، تقسیم و ترتیب آن به سبک نگارش کتاب *المفصل* زمخشری است و مانند آن در سه قست عمده یعنی: اسماء، افعال و حروف گردآوری شده است. اگرچه ابن‌حاجب در تألیف *الكافیة*، به سبک خلاصه‌گویی و ایجاز روی آورده، اما از نظر محتوا، از کتاب *المفصل* زمخشری چیزی کم ندارد. کتاب *الكافیة* با حجم نسبتاً کوچک (۵۷ صفحه) و محتوای عمیقش بسیاری از نویسندگان عرب و عجم را به خود مشغول کرده؛ به طوری که نحویان مشهور در شرح و بسط آن به مسابقه می‌پرداختند و عالمانی همچون ابو‌عبدالله محمد بن سلیمان که بیشتر به شرح آن حرص و ولع داشتند، کافیحی (کافیة چی) لقب گرفتند (الفوائد الصّیائیة: ۳۰/۱ -

عثمانلی مؤلفلری: ۴/۳) تا جائی که بالغ بر صد و پنجاه شرح، نظم و حاشیه بر آن نوشته شد که از مشهورترین آن از نظر قاطبه علمای نحو و از نظر پژوهشی، عبارتند از: شرح رضی الدین محمد بن حسن استرآبادی متوفای ۶۸۶هـ (خزانة الأدب: ۱۲/۱)، شرح نورالدین عبدالرحمن جامی به نام الفوائد الضیائیة، شرح حسین بن احمد زینی زاده به نام معرب الکافیة و شرح حاج بابا طوسیوی به نام اعراب الکافیة که در این مقاله، در صدد بررسی رویکردهای نحوی آن هستیم.

زندگی و اصل و نسب حاج بابا طوسیوی

او بابا بن شیخ ابراهیم بن عبدالکریم بن عثمان طوسیوی عثمانی رومی نحوی، مشهور به حاج بابا یا حاجی بابا و از علما و مؤلفان مشهور عثمانی در نیمه دوم قرن نهم هجری است. در هیچ یک از کتاب‌های منبع به تاریخ تولد وی اشاره نشده است. او اواخر قرن هشتم یا اوایل قرن نهم در شهر طوسیا یا طوسیه [۱] واقع در استان کاستامونو یا قسطنونو کشور ترکیه به دنیا آمد (عثمانلی مؤلفلری: ۲۷۳/۱) به همین خاطر از او با شهرت طوسیوی، طوسوی، طوسی، طوسیای، طوسیای، طوسیه وی، طوسیه لی و طوسیه ای یاد شده است. حاج بابا طوسیوی در دوره هفتمین خلیفه عثمانی، سلطان فاتح، محمدخان معروف به فاتح قسطنطنیه (۸۳۳ - ۸۸۶ هـ) زندگی کرده و راجع به سفرهای علمی او اشاره‌ای نشده است.

علامه طاشکبری زاده در کتاب الشقائق النعمانیة فی علماء الدولة العثمانیة، حاج بابا طوسیوی را جزء طبقه هفتم دانشمندان دولت سلطان محمدخان بن مراد که سال ۸۵۵هـ با وی بیعت شد، برشمرده است و در ردیف ۱۳۸ کتابش، از او چنین یاد کرده است: از جمله آنان (دانشمندان) عالم با عمل و دانای پخته، حاج بابا طوسیوی است که بر علوم ادبی و دینی احاطه داشت و در دوره عثمانی در مرکز علمی آن دیار مشغول تدریس بود و بسیاری از طالبان علم از وجودش بهره‌مند می‌شدند و تألیفاتش، از جمله اعراب الکافیة بین دانشجویان منتشر شد. (الشقائق النعمانیة: ۱۲۸-۱۲۹ و معجم المصنفین: ۲۹۰-۳۰۰) او پس از عمری دانش اندوزی و تدریس در سال ۸۷۰هـ/۱۴۶۵م و بنا به روایتی ضعیف‌تر، در سال ۹۰۰هـ/۱۴۹۴م (معجم التاریخ التراث الإسلامی: ۳۲) در شهر بروسه یا بورسه [۲] ترکیه درگذشت و همان‌جا در آستان مسجد حظیرة (مسجد سبز) و در جوار سلطان محمد چلبی به خاک سپرده شد (عثمانلی مؤلفلری: ۲۷۳/۱).

آثار علمی حاج بابا طوسیوی

از مطالعه و بررسی زندگی حاج بابا طوسیوی که مختصری از شرح زندگی او در کتاب‌های متعدد و مرجع ذکر شده است، چنین استنباط می‌شود که وی دارای حیاتی علمی و تأثیرگذار بر روند آموزش علم نحو بوده و در این زمینه بسیاری از دانشوران علم نحو به وی روی آورده‌اند. شهرت و نبوغ علمی حاج بابا طوسیوی در صرف و نحو عربی بسیار برجسته‌تر است و شهرتش مدیون تصنیف‌ها و تألیف‌هایی است که در موضوع علم نحو از خود به جای گذاشته است. مهم‌ترین آثار علمی این دانشمند نحوی بزرگ عبارتند از:

۱. *إعراب الکافیة*: نام‌های دیگر این کتاب عبارتند از: *مُعرب الکافیة*، ترکیب کافیه و *حلّ ترکیب الکافیة*. این کتاب نحوی شرح اعراب کلمه به کلمه کتاب *الکافیة* ابن حاجب است که در زمان حکومت سلطان بایزید عثمانی در ترکیه نوشته شده است. نسخه‌های خطی زیادی از این کتاب در کتابخانه‌های جهان به ویژه کتابخانه آیه‌الله مرعشی نجفی قم، به شماره ۱۱۱؛ شامل ۱۵۳ برگ؛ کتابت در سال ۱۰۹۰ هجری وجود دارد (معجم‌التاریخ: ۳۲ - تاریخ ادبیات بروکلیمان: ۳۱۴/۵).

۲. *أوفی الوافیة فی شرح الکافیة*: از مطالعه دقیق نسخه‌های خطی این کتاب، برمی‌آید که حاج بابا طوسیوی این کتاب را در شرح *إعراب الکافیة* نوشته و به دلیل بالابودن ارزش محتوایی‌اش، آن را *أوفی الوافیة* نامیده است (مقدمه نسخه *أوفی الوافیة*). وی این کتاب را با تکیه بر شرح استرآبادی (شارح الکافیة) و شخصی به نام سید عبدالله صاحب کتاب *اللّب* نوشته است (تاریخ ادبیات بروکلیمان: ۳۱۴/۵). حاجی خلیفه در ذیل *الکافیة*، ضمن اشاره به این اثر می‌گوید:

و إعراب حاج بابا الطوسیوی، [الذي] سمّاه *أوفی الوافیة فی شرح الکافیة*. قال فی کتابه (الألفیه): هذه ألف اعتراض علی کتاب *الکافیة التقطّهُ مِن کتاب الحدائق الشّهائیة* و من أراد الاطلاع علی إعرابها، فليطلبه من کتابي *أوفی الوافیة*. یا أيّها الإخوان الطالبون! لاتغفلوا من کتابي هذا و حواشیه، و إن كنتم صاحب الکشّاف و کواشیه، فإنّهما کجکول الفقراء، و زنبیله، و مائدة الکبراء، و قنذیله (کشف الظنون: ۱۳۷۳/۲).

۳. *أوفى الوافية في شرح كتاب الشافية*: ابن حاجب در علم صرف: از این کتاب یک نسخه در کتابخانه ایاصوفیا؛ به شماره ۴۵۸۲؛ کتابت در سال ۱۰۵۰ هـ وجود دارد (معجم التاریخ: ۳۲).

۴. حاشیه علی *أوفى الوافية في شرح الكافية*: از این کتاب تنها یک نسخه در کتابخانه قوغشلی ترکیه (احمد سوم) به شماره ۱۱۵۳ وجود دارد (همان).

۵. *خلاصة الإعراب في شرح المصباح*: نام دیگر این کتاب *إعراب المصباح* یا *معرب المصباح* در علم نحو است. طوسیوی کتاب *المصباح في النحو* أبو الفتح ناصر بن عبد السید المطرزی (۵۳۸ - ۶۱۰ هـ) را کلمه به کلمه ترکیب کرده است. مطرزی کتاب *المصباح* را از کتاب عبدالقاهر جرجانی برای پسر خود استخراج کرده است. از این کتاب نسخه‌های زیادی در کتابخانه‌های جهان از جمله کتابخانه دانشگاه استانبول ترکیه به شماره ۲۱۸ وجود دارد (تاریخ ادبیات بروکلمان: ۲۴۱/۵).

۶. *الكافية في شرح المصباح*: این کتاب در علم نحو تألیف شده و دو نسخه از آن در کتابخانه قادریه بغداد به شماره ۹۰۵؛ کتابت به سال ۱۰۱۴ هـ و شماره ۹۰۷ کتابت به سال ۱۰۱۴ هـ (معجم التاریخ: ۳۳).

۷. *لطائف الإعراب في شرح قواعد الإعراب*: این کتاب نیز در علم نحو نگاشته شده و نام دیگر آن *لطائف إعراب القرآن* است (عثمانلی مؤلفری: ۲۷۳/۱) و نسخه‌های زیادی از آن بخصوص در کشور ترکیه از جمله کتابخانه ملی از میر به شماره ۲/۹۴۲؛ کتابت به سال ۱۱۳۱ هـ یافت می‌شود (معجم التاریخ: ۳۳).

۸. *مائة كاملة في شرح مائة عاملة*: این کتاب همان *شرح العوامل المائة* عبدالقاهر جرجانی در علم نحو است (عثمانلی مؤلفری: ۲۷۳/۱).

۹. *الوسائل والوسائط*: نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه ایاصوفیا به شماره ۴۳۴۷؛ وجود دارد (معجم التاریخ: ۳۳).

۱۰. *رسالة في اللهو*: طوسیوی این کتاب را از مجموع کتاب‌های معتبر و در دو باب گردآوری کرده است. این کتاب با حمد و سپاس و این چنین شروع می‌شود: الحمد لله الذي أنزل على عبده الكتاب (معجم المصنفین: ۲۹۹/۳ - ۳۰۰).

نسخه‌های خطی اعراب الکافیه

با توجه به بررسی‌های انجام شده، چندین نسخه خطی از این کتاب در کتابخانه‌های مختلف از جمله کتابخانه بزرگ آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله در شهر قم با این ویژگی وجود دارد.

نام کتابخانه: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی در شهر قم.
کد دستیابی: شماره ۱/۱۲۷۶۳، (فهرست آنجا ج ۳۲، ص ۴۳۴. با عنوان «اوفی الوافیة فی شرح الکافیة» معرّفی شده است).

مؤلف: حاجی بابا بن ابراهیم بن عثمان بن عبدالکریم طوسیوی متوفای ۸۷۰ هـ
گزارش نسخه: نوع خط: نسخ، تاریخ کتابت: سده ۹ هـ زبان کتاب: عربی. موضوع: نحو.

منابع دیگر: بنگرید به نسخه شماره ۱۱۱ معرفی شده در جلد ۱۱. فهرست تصحیح شده همین کتابخانه و نسخه شماره ۱۱۳۰۹ معرفی شده در جلد ۲۸ فهرست تصحیح شده همین کتابخانه.

آسیب‌دیدگی: اندکی رطوبت دیده و چند صفحه از آخر آن افتاده است.
آغاز: الحمد لله رب العالمین... الکلمة مبتدأ و اللام فیها لتعریف الجنس أي لتعین الماهية لا لتعریف جمیع الأفراد ...
پایان: فحذف و أقیم المضاف الیه مقامه و أعرب بإعرابه ثم حُذف المضاف إلیه و عوّض ... افتاده است.

عنوان‌ها و نشانه‌ها: قرمز، نوع کاغذ: شرقی، تعداد برگ ۱۱۰ (۱۱۰ - ۱)، تعداد سطر: ۱۶، اندازه متن: ۴×۱۲ سانتی‌متر.

ویژگی نسخه: در حاشیه تصحیح شده، مقابله شدن با نشان (بلغ). تملکی همراه با مهر مربع «من أحبّ الحسین فقد أحبّ الله» که در آغاز نسخه دیده می‌شود.
اکنون به معرّفی سه نسخه از نسخه‌های خطی این کتاب می‌پردازیم که از کتابخانه‌های ایران، به دست آمده‌اند:

نسخه یکم اعراب الکافیه:

این نسخه از کتابخانه آستان قدس رضوی و با این مشخصات به دست آمده است:
نام کتاب: اعراب الکافیة. مصنف: حاج بابا طوسیوی. جزء کتب: نحو.
کاتب: محمد علی بن حاجی قربان علی. نوع خط: نسخ و نستعلیق مختلف السطر.

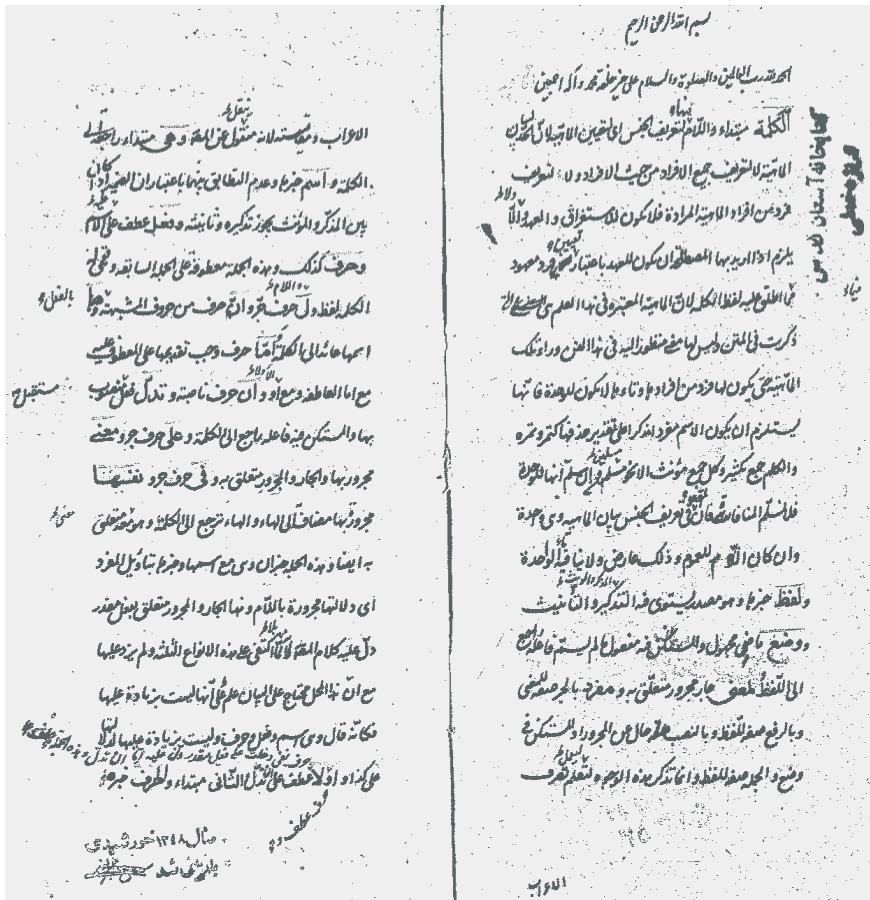
سال تحریر: ۱۰۷۹ هـ اتمام کتابت: ۱۵ / ذی حجه / ۱۰۷۹. مکان کتابت: نامعلوم.
 تعداد صفحه: ۱۸۲ (تعداد برگ: ۹۱). طول صفحه: ۱۹ سانتی متر. عرض
 صفحه: ۱۰ سانتی متر. تعداد سطر: بین ۱۸ تا ۲۲ متفاوت است.
 شماره مخصوص: ۱۰. شماره عمومی: ۳۷۸۹. وقف کننده: مرتضی قلی خان. سال
 وقف: ۱۳۴۰.

حاشیه نویسی: حواشی اندکی با درج نشانه‌هایی از حاجی بابا طوسیوی دارد.
 آغاز کتاب: الحمد لله رب العالمین و الصلاة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله
 أجمعین. أما بعد الكلمة مبتدأ و اللام فيها لتعريف الجنس أي لتعيين الماهية لأن الحد
 لبيان الماهية لا لتعريف جميع الأفراد من حيث الأفراد و لا لتعريف فرد من أفراد
 الماهية... .

آسیب دیدگی: آثار نم و رطوبت دیده نمی‌شود اما ۸ صفحه از صفحات وسط
 کتاب افتاده است و کاتب در حاشیه آن نوشته است: «از اینجا نیز ریخته است»، علاوه
 بر آن، نصف هر کدام از دو صفحه آخر کتاب به طور مورب افتاده است.

پایان کتاب: ... ثبت قبل التّون المخففة تقلب تلك التّون ألفاً عند الوقف لتأخرهما
 مع التّون كقولك ... افتادگی دارد. و الله أعلم بالصواب - تمّ في تاريخ يوم الخميس
 خامس عشر شهر ذي الحجة الحرام سنة ۱۰۷۶ علی يد عبدالصّعیف المحتاج إلى
 رحمة الملك الوهاب محمد علی بن حاجی قربان علی. و هم چنین بر صفحه اول و پایان
 نسخه، مهر مستطیلی (آستان قدس رضوی - ویر خطی) الصاق شده است.

از الصاق دو مهر مستطیلی بر صفحه عنوان این نسخه، (سال ۱۳۴۸ خورشیدی
 بازبینی شد) و (بازبینی شد: ۱۳۵۳ خ) مشخص است که این نسخه دست‌کم دو بار
 بازبینی شده است.

تصویر نسخه یکم اعراب الکافیة

نسخه دوم اعراب الکافیة:

نسخه حاضر، از کتابخانه مجلس شورای اسلامی در تهران به دست آمده است. عنوان نسخه (کتاب): *إعراب الکافیة* = شرح الکافیة لابن الحاجب از حاج بابا بن ابراهیم بن عبدالکریم بن عثمان طوسیوی (۷۸۰ هـ).

کاتب: علی بن شیخ نورالدین. تاریخ کتابت: سده دوازدهم. محل کتابت: کمیش [۳] پدیدآور: حاج بابا بن ابراهیم بن عثمان بن عبدالکریم طوسیوی
 موضوع: نحو، ادبیات عربی. شماره نسخه: ۴۶۳/۱ ک زبان: عربی.
 اهدائی: محمدعلی کریم زاده تبریزی.
 تعداد برگ: ۷۶ ورقه (۱۴۲ صفحه). تعداد سطر: ۱۷. ابعاد: خشتی.

اندازه صفحه: ۱۵/۵×۲۱/۵ سانتی متر. نوع خط: نسخ تحریری.
 تزئینات متن: عنوان‌ها و نشانه‌ها: قرمز و مشکی؛ اندازه متن: ۱۵×۱۰ سانتی متر.
 نوع کاغذ: فرنگی نخودی، ضخیم آهار و مهره شده.
 حواشی اوراق نسخه: این نسخه در حاشیه تصحیح شده است و حاشیه‌نویسی
 اندکی با درج نشان‌هایی از حاج بابا طوسیوی دارد.
 در آغاز نسخه، مهر گرد (... اوغللرندن مصفی ناظم کتابخانه سی ... ص ۲۳۹..
 حوضه) دیده می‌شود.

یادداشت مربوط به نسخه: بر پشت جلد، برگه‌ای از نسخه‌ای دست‌نویس چسبانده‌اند
 که تألیف زمان سلطان سلیم‌خان بن بایزیدخان عثمانی بوده و یکی از عناوین آن چنین
 است: الرّوضه الأولى فی الدّین و ما یتعلّق به من العبادات.
 وضعیت سطرها: بخشی از سطرهای اول و آخر هر صفحه به صورت مورب
 (چلیپا) بر فراز و پایین برگه‌ها، نوشته شده است.

آغاز نسخه: بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، الكلمه مبتدأ و اللام فيها
 لتعريف الجنس أي لتعيين الماهيه لأنّ الحدّ لبيان الماهيه لا لتعريف جميع الأفراد من
 حيث الأفراد و لا لتعريف فردٍ من أفراد الماهيه المرادة ...

پایان نسخه: ... ما لم يُسمّ فاعله للمفتوح و تقلبُ ألفاً، جملة فعلية خبر و التّون
 التي... مع التّونين كقولك ... تمّت الكتاب بعون الله الملك الوهاب على يد علي بن
 شيخ نور الدّين غفر الله له و لوالديه و لجميع المؤمنين أجمعين.

آسیب دیدگی: آثار نم و رطوبت در برخی برگه‌ها مشاهده می‌شود.
 تزئینات جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم با ترنج زمینه مشکی همراه نگاره‌های
 اسلیمی؛ عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای فرسوده با لبه برگردان (طلبه).

کتاب‌های دیگر این مجموعه: خلاصه الاعراب = شرح المصباح / حاجی بابا بن
 ابراهیم بن عبدالکریم بن عثمان طوسیوی، روض الأخیار = الأخبار المنتخب من ربیع
 الأبرار / محیی الدّین أبو أحمد محمّد بن قاسم بن یعقوب آماسی رومی مشهور به ابن
 الخطیب. مأخذ فهرست مجلس: جلد ۴۰/۲، صفحه ۲۲۵ - ۲۲۶.

تصویر نسخه دوم اعراب الکافیة

نسخه سوم اعراب الکافیة:

نسخه کتابخانه مجلس شورای اسلامی در تهران، مجموعه اهدایی کریمزاده تبریزی، شماره نسخه: ۱۴۳۰.

عنوان نسخه: اعراب الکافیة. نویسنده: حاج بابا بن ابراهیم بن عثمان بن عبدالکریم طوسیوی.

کاتب: محمد عارف. سال کتابت: ۱۱۹۹. محل کتابت: نامعلوم.

موضوع: نحو، ادبیات عربی. شماره نسخه: ۱۴۳۰. زبان: عربی.

اهدائی: محمدعلی کریمزاده تبریزی.

تعداد برگ: ۱۲۵. اندازه صفحه: ۲۱×۱۲/۵ سانتی متر.

تعداد سطر: ۱۵. نوع خط: نسخ. ابعاد: خشتی. آسیب دیدگی: آثار نم و رطوبت ندارد.

تزیینات متن: عنوان‌ها و نشانه‌ها: رنگ سیاه، کلمات اعراب‌گذاری شده، اصل متن کافیه ابن‌حاجب با کشیدن خط‌های قرمز و کوتاه در بالای آن مشخص شده‌اند؛ اندازه متن: ۶/۵×۱۴/۵ سانتی‌متر.

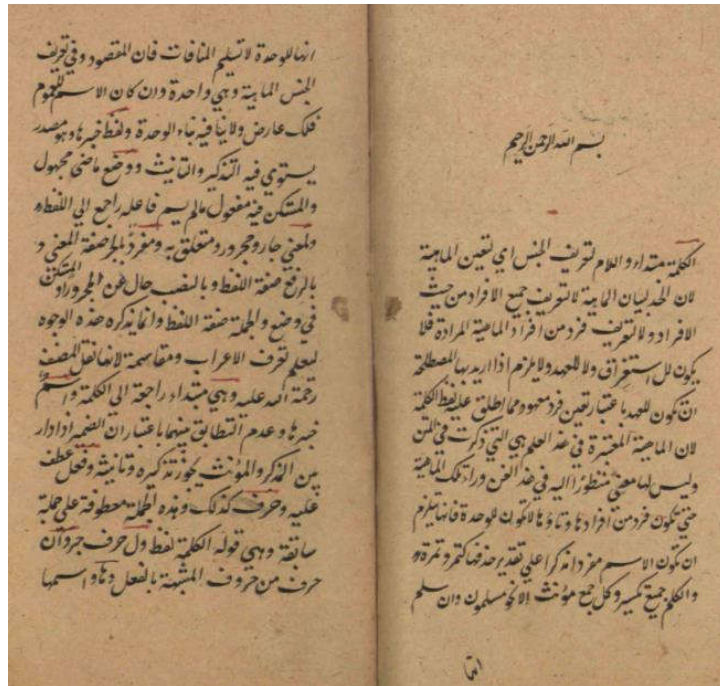
نوع کاغذ: نخودی یا کاهی، ضخیم آهار و مهره شده. حواشی اوراق نسخه: این نسخه حاشیه ندارد.

توضیحات بیشتر: این نسخه همراه با نسخه فارسی اعراب الکافیة از شریف جرجانی (بعد از نسخه شریف جرجانی) در یک مجلد صحافی شده‌اند.

آغاز نسخه: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، الکلمه مبتدأ و اللام فیها لتعریف الجنس أي لتعین الماهیه لأنّ الحدّ لبيان الماهیه لا لتعریف جميع الأفراد من حيث الأفراد و لا لتعریف فردٍ من أفراد الماهیه المرادة ...

پایان نسخه: ... و ما قبلها مفعول ما لم یُسَمَّ فاعله، المفتوح و تقلبُ ألفاً، جملة فعلیة خبره و المعنی: و التّون التي فتح الحرف الذي ثبت قبل التّون المخففة تقلب تلك التّون ألفاً عند الوقف لتأخرهما مع التّونین کقولک في أتمّت. تمّ بحق لا إله إلا الله محمّد رسول الله تمت هذا الكتاب من یدی الضّعيف النّحيف الرّاجي إلى رحمة الله الکريم. در پایان نسخه (صفحه ۲۳۹) و بر روی صفحه آخر، یک مهر کوچک به شکل دایره و شیرنشان (کتابخانه مجلس شورای ملی - تأسیس ۱۳۰۶) و یک مهر بیضی گل‌نشان (محمد عارف - ۱۱۹۹) الصاق شده است و در قسمت داخلی جلد، یک مهر دیگر اما متفاوت و بزرگ‌تر (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی - تأسیس ۱۳۰۶) الصاق شده است.

این نسخه با نوشتن سوره حمد همراه با ترجمه فارسی زیرنویس و نیز یک حکایت از گلستان سعدی بدرقه شده است.

تصویر نسخه سوم اعراب الکافیة

آیا نسخه اوفی الوافیة همان اعراب الکافیة است؟

در بررسی نسخه‌های موجود و تهیه شده از کتابخانه‌های مجلس شورای اسلامی، دانشگاه امام صادق علیه السلام، آیت الله العظمی مرعشی نجفی، سایت اینترنتی فراکتاب، آستان قدس رضوی، مجموعه میناسیان و کتابخانه عمومی ملک عبدالعزیز در ریاض عربستان و مقایسه دقیق آن‌ها با یکدیگر و همچنین ضمن بررسی دقیق صفحه اول نسخه خطی اوفی الوافیة موجود در کتابخانه ملک عبدالعزیز، به خوبی آشکار است که کتاب اوفی الوافیة حاج بابا طوسیوی غیر از کتاب اعراب الکافیة او در ترکیب کافیة است. این در حالی است که در بیشتر منابع، نام اوفی الوافیة را بر کتاب اعراب الکافیة نهاده‌اند؛ حتی در کتاب معجم التاریخ، در بخش ذکر نام آثار طوسیوی، به زعم یکی بودن دو کتاب مذکور، نام کتاب اعراب الکافیة ذکر نشده و این امر موجب سردرگمی محققان شده است و از میان منابع، فقط در کتاب محمدطاهر بروسه‌لی (عثمانلی مؤلفری: مؤلفان عثمانی) نام هر دو کتاب بطور مجزا آورده شده است (عثمانلی مؤلفری: ص ۲۷۳).

در فهرست مؤسسه فرهنگی پژوهشی الجواد علیه السلام در معرفی نسخه موجود در مجموعه میناسیان چنین آمده است:

این تأملات، از بررسی دقیق و کامل این فهرست فراهم نیامده، بلکه ضمن توریق در آن، بیشتر روی نسخه‌های ناشناخته و یا اسامی و عناوینی نامأنوس دقت شده و بقیه موارد به نظر فهرست‌نگار اعتماد شده است:

صفحه ۱۰۱، نسخه شماره ۶۶۸/۲ با عنوان ترکیب الکافیة از حاج بابا بن ابراهیم طوسی؛ نام کامل و صحیح آن *أوفی الوافیة فی شرح الکافیة* است که نام‌هایی چون *حلّ ترکیب الکافیة* و یا *إعراب الکافیة* نیز به آن داده‌اند. فهرست‌نگار نام اصلی را نیآورده و به نام‌های دیگر پرداخته است. در دنا [۴] نیز ذیل همین عنوان معرفی شده است و چون در بسیاری از فهرس نتوانسته‌اند نام مؤلف را بشناسند، در دنا فقط ۶ نسخه معرفی شده ولی در فنخا [۵] ۲۶ نسخه داخلی از آن معرفی شده است و تا به حال ۴۵ نسخه از آن در داخل و خارج شناخته‌ایم. عدم ثبت دقیق نام کتاب و مؤلف، باعث اشکالات بعدی می‌شود. (مؤسسه فرهنگی پژوهشی الجواد علیه السلام)

با این حال فهرست‌نویس محترم در تشخیص و تفکیک درست این دو اثر به ناصواب رفته است.

اینک برای روشن شدن موضوع، عین صفحه اول نسخه *أوفی الوافیة* موجود در کتابخانه ملک عبدالعزیز را ذکر می‌کنیم:

الحمد لله رب العالمين و الصلوة على محمد و آله أجمعين و بعد فيقول عبد الضعيف الفقير حاجي بابا بن الشيخ عبدالكريم بن عثمان الطوسي: لما وفقني الله عز و جل لمطالعة كتاب البيان، إعراب القرآن للشيخ الإمام أبي البقاء و كتاب الديوان، إعراب القرآن للشيخ الإمام أبي طالب المكي و شرح اللب للسيد عبدالله و شرح المفصل لابن الحاجب و شرح الكافية له و كتاب الوافية، استخرجت منها إعراب الكافية و جلاء لبعض المواضع المشككة؛ لأنه إذا علم إعراب القرآن، علم إعراب سائر الكتب؛ لأنه الأصل المقيس عليه قوله: الكلمة لفظ يقاس على قوله: فعلى هذا خلق الله و قوله: و وضع بمعنى قوله: فعلى وضع للناس و قوله: و من خواصه دخول اللام و الجرّ كقوله تعالى: و من آياته خلق السماوات و الأرض، و قوله: إذ لا كسر و لا تنوين يقاس على قوله: لا بيع فيه و لا خلة و على هذا القياس، سميتها *أوفی الوافیة فی شرح الکافیة* (متن نسخه: ص ۱).

گفتنی است که در این نسخه از *أوفی الوافیة*، ابتدا «بسم الله الرحمن الرحيم» ترکیب شده است، سپس نویسنده حاج بابا طوسیوی به شرح *اعراب کافیه* پرداخته و تا پایان نسخه، بعد از بیشتر عبارات، این جمله شرطیه مکرراً ذکر شده: *فإن قيل: كيف...؟ قيل لأن... . (اگر گفته شود: چگونه...؟ گفته می شود: چون... .)* علاوه بر آن، نسخه *أوفی الوافیة* با این جملات متفاوت با جملات پایانی *اعراب الکافیة*، به پایان می رسد: ... و المفتوح ما قبلها مبتدأ، خبره قوله تقلب و ما الموصول أو الموصوف في محلّ الرفع على أنه قائم مقام الفاعل المفتوح كقوله تعالى: لنسفعا بالناصية مّر بيانه في البدل. (متن نسخه *أوفی الوافیة*: ص آخر).

پس از کاوش و مقایسه نسخه های گوناگون *اعراب الکافیة* با نسخه *أوفی الوافیة* به این نتیجه می رسیم که کتاب *أوفی الوافیة*، شرح *اعراب کتاب الکافیة* است به عبارت بهتر، *أوفی الوافیة*، شرح شرح *کافیه* ابن حاجب است نه خود کتاب *اعراب الکافیة* و همان طور که در نسخه کتابخانه ملک عبدالعزیز آمده است، عنوان و نام صحیح آن *أوفی الوافیة* در شرح *اعراب الکافیة* است (*أوفی الوافیة* في شرح *اعراب الکافیة*) پس حاج بابا طوسیوی، دو کتاب در شرح *کافیه* ابن حاجب نوشته است: *اعراب الکافیة* و شرح *اعراب الکافیة* که به گفته خود، دومی را *أوفی الوافیة* نامیده است.

عملکرد نحوی حاج بابا طوسیوی در کتاب *اعراب الکافیة*

چنان که در آغاز نسخه خطی *أوفی الوافیة* بیان شد، حاج بابا طوسیوی کتاب *اعراب الکافیة* را از مطالعه و با کمک گرفتن از چندین کتاب معتبر، استخراج کرده است؛ بنا به مقدمه *أوفی الوافیة*، منابع مورد استفاده او عبارتند از: کتاب *البيان* فی *اعراب القرآن* شیخ *أبي البقاء*؛ کتاب *الديوان* فی *اعراب القرآن* از شیخ *أبوطالب* مکی؛ شرح *اللب* از سید *عبدالله*؛ *الإيضاح* فی شرح *المفصل* از ابن حاجب؛ شرح *الکافیة* ابن حاجب و کتاب *الوافیة* ابن حاجب، کتاب *کافیه* را ترکیب و اعراب گذاری کرده است.

منهج و مذهب فکری حاج بابا طوسیوی در کتاب *اعراب الکافیة* همان مکتب نحوی و مذهب فکری ابن حاجب یعنی مکتب نحوی مصری شامی است. وی کتاب *کافیه* ابن حاجب را به همان ترتیب و ترکیب اصلی به طور مختصر و به صورت مزجی، ترکیب و اعراب گذاری نموده و به شرح و بسط آن کمتر توجه کرده است. به عبارت دیگر کتاب *الکافیة* را که مقدمه و مختصری کافی و گویا است کلمه به کلمه

اعراب‌گذاری کرده و با این روش تعلیمی، راه یادگیری نحو را بیش از پیش برای علاقه‌مندان تسهیل بخشیده است.

ترتیب محتوایی کتاب *إعراب الكافية*، همان ترتیبی است که در کتاب *الكافية* این حاجب آمده و شامل سه قسم است: قسم الأسماء؛ قسم الأفعال و قسم الحروف و هیچ‌گونه تغییری در ترتیب یا حذف و اضافه مطالب توسط نویسنده به عمل نیامده است. مهم‌تر این‌که در نام‌گذاری و اصطلاحات متن کتاب اصلی نیز تغییری داده نشده است.

حاج بابا طوسیوی ضمن ترکیب کتاب، اصطلاحات نحوی خاصی را بکار برده که بعضی از آن‌ها اصطلاحات رایجی نزد ابن‌حاجب هستند؛ مانند: به کار بردن «مفعول ما لم یسّم فاعله» به جای نائب فاعل و «ما أضمرَ عامله علی شریطة التفسیر» به جای اشتغال و البته خود وی اصطلاحات و اجتهادهایی نحوی را به کار برده که در نوع خود منحصر به فرد هستند؛ مانند استفاده از لفظ «المستکن» به جای المستتر و نیز لفظ «مع» را از حالت ظرفیت خارج کرده و آن را حرف جرّ و اسم پس از آن را مجرور به حرف جرّ، به حساب آورده است.

حاج بابای طوسیوی در ترکیب کتاب *الكافية* از شش منبع معتبر و ارزشمند استفاده کرده است؛ مانند کتاب *التبیین فی إعراب القرآن* از عکبری؛ و *مشکل إعراب القرآن* از مکی؛ شرح اللب از سید عبد الله؛ *الإيضاح فی شرح المفصل*، و شرح *الكافية* و *الوافیه فی شرح الكافية* که این سه کتاب آخر از تألیفات ابن‌حاجب می‌باشند؛ لذا به نظر می‌رسد که کتاب *إعراب الكافية* را با تنقیح و پختگی کامل و حتی المقدور، به دور از اشتباه نوشته‌اش.

وی از نظر به کارگیری کلمات، در متن کتاب خود جز در موارد اندکی، از سبک و سیاق اصلی کتاب مبدأ دور نشده است و به شرح و بسط کلمات کمتر توجه کرده است؛ مانند: حروف مصدر، تحضیض، توقع و غیره که آن‌ها را به طور مفصل توضیح نداده است. اسلوب و شیوه او در کتاب *إعراب الكافية*، اسلوبی علمی آموزشی و یکنواخت است که راه فهم محتوای کتاب مبدأ را هموار کرده هر چند که ممکن است روند اعراب‌گذاری او برای مخاطب، خسته‌کننده و ملال‌آور باشد؛ اما این از ویژگی‌های روش اعراب‌گذاری به شیوه آموزشی است.

از پژوهش در کتاب *إعراب الکافیة* روشن است که نویسنده برای تثبیت آموخته‌های نحوی در ذهن مخاطبین، از امثله و شواهدی چون شعر، آیات قرآن کریم، احادیث شریف نبوی، سخن منظوم و منثور رایج عرب که در آثار نحویان، امری رایج است، بهره‌نجسته است به طوری که می‌توان گفت کتابش - غیر از امثله و شواهد موجود در اصل کتاب *الکافیة* - خالی از شواهد نحوی است.

شخصیت نویسنده در کتاب *إعراب الکافیة* همان مهارت و توان اعراب‌گذاری منظم و دقیق کلمات و از همه مهم‌تر امانت‌داری اوست و کوشیده است که اصل هدف (خلاصه و گویا بودن کتاب *الکافیة*) محفوظ بماند؛ لذا عدم شرح و بسط مطلب از ویژگی‌های متون مختصر و آموزشی است. البته شایان ذکر است که حاج بابا طوسیوی در کتاب *إعراب الکافیة* یک شخصیت ترکیب‌کننده بما هو موجود است، نه یک شارح یا مفسری که وظیفه‌اش شرح و بسط مطالب باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. طوسیة یا طوسیای (زادگاه حاج بابا بن ابراهیم بن عبد الکریم بن عثمان) شهری است در ترکیه عثمانی که در استان کاستامونو و در منطقه دریای سیاه می‌باشد. جمعیت این شهر تا سال ۲۰۰۰ میلادی ۳۰،۰۰۰ نفر برآورد شده است و مساحت آن بالغ بر ۱۱۸۶ کیلومتر مربع و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۲۳۱ متر می‌باشد.

۲. شهر بورسه، بورسا یا بروسه چهارمین شهر پرجمعیت ترکیه و یکی از شهرهای صنعتی و مرکز استان بروسه است که در شمال غربی ترکیه و در منطقه مرمره میان دو شهر بزرگ استانبول و آنکارا واقع شده است. جمعیت آن تا سال ۲۰۱۰ حدوداً ۱۲ میلیون نفر برآورد شده است. بروسه از سال ۱۳۲۶ تا ۱۳۶۵ هـ پایتخت ایالت عثمانی بود. به این شهر لقب‌هایی چون شهر فقهاء، هدیه خداوندگار و شهر سبز داده شده است. (دائرة المعارف ویکیپدیا).

۳. کمیش همان کمیش‌تپه یا کمش‌تپه و آن شهری است در حاشیه و ساحل شرقی دریای خزر و از توابع شهرستان آق‌قلعه در استان گلستان است که از طرف شمال به کشور ترکمنستان، از جنوب به بندرترکمن، از شرق به آق‌قلعه و از غرب به دریای خزر محصور می‌باشد. این شهر با بندرترکمن ۱۹/۵ کیلومتر فاصله دارد. در زبان محلی ساکنان آنجا، به آن کوموش‌تپه، کمیش‌تپه، گوموش‌تپه، کمش‌دغه و کمیش‌دغه نیز گفته می‌شود.

٤. دنا: فهرستواره دست نوشته های ایران.

٥. فنخا: فهرستگان نسخه های خطی ایران.

منابع

الف: کتاب های چاپی

١. بروسه لی، محمدطاهریک، عثمانلی مؤلفلری، باهتمام یوسف بیگ باباپور، ایران، تهران، منشور سمیر، چاپ اول، سال ١٣٩٥ ش.
٢. طاشکبری زاده، عصام الدین أحمد بن مصطفی بن خلیل أبوالخیر (ت ٩٦٨ هـ)، الشفائق النعمانیة فی علماء الدولة العثمانیة، لبنان، بیروت، دارالکتب العربی، سنة ٢٠١٠ م.
٣. ابن أبي شامة، أبو محمد عبد الرحمن بن إسماعیل، ذیل الزوضتین فی تراجم رجال القرنین السادس والسابع، تحقیق: محمدزائد بن الحسن الکوثری، بیروت، دارالجمیل.
٤. ابن الحاجب، جمال الدین عثمان بن عمر بن أبي بکر المصریّ الإسویّ المالکی (ت ٦٤٦ هـ)، الکافیة فی علم النحو، تحقیق: صالح عبدالعظیم الشاعر، القاهرة، مكتبة الآداب، ١٤٣١ هـ / ٢٠١٠ م.
٥. ابن خلکان، أبو العباس أحمد بن محمد إبراهیم بن أبي بکر، وفيات الأعیان وأبناء الزمان، تحقیق: یوسف علی الطویل و قاسم الطویل، بیروت، دار الکتب العلمیة، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ / ١٩٩٨ م.
٦. ابن فرحون المالکی، الدیاج المذهب فی معرفة أعیان علماء المذهب، تحقیق الأحمديّ أبو النور، القاهرة، دار التراث العربی.
٧. ابن کثیر، أبو الفداء الحافظ الدمشقی، البدایة و النهایة فی التاریخ، بیروت، مكتبة المعارف - الریاض، مكتبة النصر، الطبعة الأولى، سنة ١٩٩٦ م.
٨. الأتابکی، جمال الدین أبوالمحسن یوسف بن تغری، التجوم الزاهرة فی ملوک مصر و القاهرة، وزارة الثقافة و الإرشاد الإسلامی، المؤسسة المصریة العامة للتألیف و الطباعة و النشر.

٩. بروكلمان، كارل، تاريخ الأدب العربي، ترجمة رمضان عبد التّوّاب، راجع التّرجمة السيّد يعقوب بكر.
١٠. التّونكي، محمود حسن، معجم المصنّفين، بيروت - سوريا، مطبعة وزنكو غراف طبارة، إعادة للطبعة الهنديّة، ١٣٤٤هـ.
١١. الجامي، نورالدين عبدالرحمان، الفوائد الضّيّاتية شرح كافية ابن الحاجب، دراسة وتحقيق: أسامة طه الرّفاعي، ٢٠١١ م.
١٢. حسين، إخلاص نصر ریح، منهج ابن الحاجب و مذهبه النحويّ من خلال كتابه الكافية، رسالة للنيل على درجة الماجستير بجامعة أمّ درمان الإسلاميّة، ١٤٢٦ هـ / ٢٠٠٥ م.
١٣. السيّوطي، جلال الدين عبدالرحمان، حسن المحاضرة في تاريخ مصر والقاهرة، تحقيق: أبو الفضل إبراهيم عيسى الباجي الحلبيّ و شركاؤه، القاهرة، الطبعة الأولى، ١٣٨٧ هـ / ١٩٦٧ م.
١٤. السيّوطي، جلال الدين عبدالرحمان، بغية الوعاة في طبقات اللغويين و النّحاة، تحقيق: أبو الفضل إبراهيم عيسى الباجي الحلبيّ و شركاؤه، القاهرة، الطبعة الأولى، ١٣٨٤ هـ / ١٩٦٥ م.
١٥. عزيز، صالح أمين، مقالة أعلام أئمة العربيّة و الأدب من الكورد، جامعة حلبجة - كلية الآداب الأساسيّة.
١٦. فاتحيّ نژاد، عنایت الله، أمّهات المصادر العربيّة (في الشّعريّ، و الأدب، و اللغة، و التاريخ، و الجغرافيا)، طهران، منشورات سمت، الطبعة السادسة، سنة ١٣٨٩ ش.
١٧. قره بلوط، عليّ الرّضا، قره بلوط، أحمد طوران، معجم التاريخ الثّراث الإسلاميّ في مكّتبات العالم، تركيا، قيصريّ، دار العقبة.
١٨. كرم، سالم، عبدالعال، المدرسة النّحويّة في مصر و الشّام في القرنين السّابع و الثامن للهجرة، مؤسّسة الرّسالة، الطبعة الثانية، ١٤١٠ هـ / ١٩٩٠ م.
١٩. ياقوت الحمويّ، شهابالدين بن عبدالله الرّوميّ البغداديّ، معجم البلدان، بيروت، دارالكتاب العربيّ.

۲۰. حاجي خليفه، مصطفى بن عبدالله الشَّهير، كشف الظنون عن أسامي الكتب و الفنون، التصحيح: محمد شرف الدین، بغداد، مكتبة المثنى.

۲۱. البغدادي، عبدالقادر بن عمر، خزانة الأدب و لب لباب لسان العرب، بيروت، دار صادر، الطبعة الأولى، دون تاريخ.

ب: پایگاه‌های اینترنتی

۲۲. مؤسسه فرهنگی پژوهشی الجواد - فهرست‌نگاری نسخ خطی جهان اسلام، ahlavad.org

۲۳. مرکز دائرة المعارف اسلامی، دانشنامه بزرگ اسلامی، کتابخانه مدرسه فقاها.

ج: نسخه‌های خطی

۲۴. حاج بابا طوسیوی، نسخه خطی إعراب الکافیة، شماره ۳۸۸۶، کاتب، محمد علی بن جاجی قربان علی، سال ۱۰۷۶ هـ (کتابخانه آستان قدس رضوی - مشهد).

۲۵. حاج بابا طوسیوی، نسخه خطی إعراب الکافیة، شماره ۴۶۳/۱، کاتب، علی بن شیخ نورالدین، سال سده ۱۲ هـ (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی تهران).

۲۶. حاج بابا طوسیوی، نسخه خطی إعراب الکافیة، شماره ۱۴۳۰، کاتب، محمد عارف، سال ۱۱۹۹ هـ (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی - تهران).

۲۷. حاج بابا طوسیوی، نسخه خطی أوفی الوافیة فی شرح إعراب الکافیة، کاتب، مجهول، ریاض، کتابخانه عمومی ملک عبدالعزيز، بخش نسخه‌های خطی، کتابت به سال ۱۰۵۸ هـ.

the investigation of Alkafieh painting manuscript by Haj Baba Tousiavi and its syntactics precedures

Abstract:

The purpose of this study is to show the importance of the syntactics and its function in comprehending the Islamic texts especially Holy Quran and the recognition of its deep relation with Persian grammar and avoiding the use of moves which prohibit the appropriate comprehension of sentences and phrases in Arabic texts.

The Alkafieh pointing manuscript has been investigated through library study.

With the advent of Islam the Arab muslim scholars and Persian as well believed that to preserve the cultural value of Islamic and with the establishment of syntactic schools and the codification of syntactic books, they reinforced the structure of Arabic science and on the top of it the syntactic science so that its learning for interested public will be easy everyday when Iranian Siboyeh (died in 180) Khalil ebne Ahmad student (100-175) wrote his famous book "Alketab" in Arabic grammar. The syntactics after him, were influenced by that book involved in its description including zamakhshari kharazmi (467-538) who wrote almofasel in Arabic pointing helped a great deal in learning Arabic grammar and syntactics also wrote a lot of descriptions and margins on the book like ebne hajeb who through writing Al-izakh Alizah in Almofasel description described and extended it and for the first time separated the Nahv from the syntax and related the Alkafieh book to the syntactic science and Alshafieh to the Sarf science.

Depending on the importance of the Alkafieh book as a brief and useful prelude, syntactists wrote more than 150 description. Prose and margins including Hajbaba Ebne Ebrahim Ebne Abdolkarim Tousiavi (died in 870) who pointed Alkafieh word to word after studying some credible books and called it Alkafieh pointing.

Results:

The evolution of syntactic science indicates that by regulating the syntactic rules by Abu Al-Asvad Dueli and Imam Ali's valuable guidance, the knowledge of syntax up to now has had a purposeful direction and syntactic writings have completed each other careful investigation in Tousavi Alkafieh pointing show that its syntactic procedure is an instructional and summarized procedure and without description and extension which its aim is to learn syntactic science easily.